

REPERE JURISPRUDENȚIALE ALE CURȚII EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI PRIVIND INTERESUL SUPERIOR AL COPILULUI

RADU Răzvan-Horațiu

doctor în drept, conferențiar universitar

Facultatea de Drept, Academia de Studii Economice, București
Procuror, Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție

Summary. *This study analyzes the principle of the best interest of the child from the perspective of the standards of the European Court of Human Rights. In accordance with the Court's jurisprudence, The child's interest comprises two limbs: it dictates that the child's ties with its family must be maintained and it is clearly also in the child's interest to ensure its development in a sound environment, and a parent cannot be entitled to have such measures taken as would harm the child's health and development. Thus, the Court takes this concept into account whenever it judges cases involving the interests of children, whether it is the ties between parents and children after their separation, adoptions, international child abductions, taking children from the family and entrusting them to the state authorities, etc.*

Keywords: *protection of the best interests of the child, the right to family life, just balance, ECHR, international standards*

I. Introducere

Principiul interesului superior al copilului este unul dintre cele patru principii directe în materia drepturilor copilului, alături de dreptul la viață, supraviețuire și dezvoltare, dreptul la nediscriminare și dreptul la participare sau dreptul de a-și exprima opiniile și de a-i fi luate în considerare. [1]

Conceptul de interes superior al copilului îl regăsim la nivel internațional pentru prima dată în Declarația ONU privind drepturile copilului, document programatic adoptat în 1959. Declarația menționează rolul primordial pe care trebuie să îl joace interesul superior al copilului în procesul de adoptare a legilor menite a-i asigura protecția dar și obligația celor care trebuie să îi asigure educația și îndrumarea de se ghida după acest principiu. [2]

Având la bază Declarația susmenționată, Convenția ONU pentru Drepturile Copilului din 1989 consacră la art.3 principiul interesului superior al copilului de care trebuie să țină cont toate autoritățile publice (legislative, administrative, judiciare) sau private în acțiunile referitoare la copii iar statele părți își asumă obligația de a lua toate măsurile aferente pentru aducerea la îndeplinire. [3] Astfel, Convenția conferă copiilor dreptul de a li se evalua și lua în considerare, ca un aspect primordial, interesul lor superior în toate acțiunile sau deciziile care îi privesc sau îi afectează, fie că sunt întreprinse de instituții publice sau private de asistență socială, de organe legislative, administrative sau judiciare.

Ca urmare a adoptării acestei Convenții, la nivelul Comitetului pentru Drepturile Copilului al ONU au fost elaborate Comentariul general nr. 14 al ONU

cu privire la dreptul copilului de a avea interesul lor superior luat în considerație (2013) [4] și un Ghid al Înaltului Comisariat al Națiunilor Unite pentru Refugiați privind determinarea interesului superior al copilului (2008). [5] Există însă și alte documente elaborate la nivelul ONU care fac trimitere la acest concept (de exemplu Convenția ONU privind eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor).

La nivelul Uniunii Europene, principiul interesului superior al copilului este ridicat ca forță juridică la nivelul tratatelor ceea ce semnifică o evoluție a standardului. Astfel, Carta Drepturilor Fundamentale prevede că interesul superior al copilului este primordial, aspect de care trebuie să țină seama toate autoritățile publice sau private în acțiunile referitoare la copii.¹

II. Jurisprudența CEDO privind interesul superior al copilului

În jurisprudența sa, Curtea de la Strasbourg a făcut numeroase referiri la principiul interesului superior al copilului atunci când a avut de soluționat cauze care îi priveau pe aceștia. Practic raționamentele Curții au plecat de la luarea în considerare a acestui principiu și de la modul în care fusese recunoscut în dreptul internațional ca având o importanță primordială. Astfel, în cauza *Neulinger și Shuruk/Elveției*, CEDO a statuat că „*în prezent există un larg consens – inclusiv în dreptul internațional – în sprijinul ideii că în toate deciziile referitoare la copii, interesul lor superior trebuie să fie primordial*”.²

Din jurisprudența CEDO reiese că protecția interesului al copilului comportă două aspecte:

- Pe de o parte, legăturile copilului cu familia trebuie păstrate cu excepția situației în care familia se dovedește a fi nedemnă. Astfel, legăturile copilului cu familia pot fi rupte doar în situații excepționale. Prin urmare, trebuie luate toate măsurile pentru a păstra relațiile personale ale copilului cu familia și pentru a reconstrui familia.
- Pe de altă parte, dezvoltarea copilului trebuie asigurată într-un mediu sănătos. Astfel, un părinte nu poate lua măsuri care să dăuneze sănătății și dezvoltării copilului.³

Interesele părinților de a avea legătură cu copiii lor rămân un factor constant de luat în considerare când sunt puse în balanță diverse drepturi, inclusiv interesele copiilor.⁴ Totuși, în anumite situații, interesul superior al copilului poate prevala față de interesele părinților.⁵

¹ Art. 24 par. 2 din Carta Drepturilor Fundamentale în UE

² *Neulinger și Shuruk/Elveției*, par. 135

³ *Ibidem*, par. 136; *Gnahore/Franței*, par. 59

⁴ *Neulinger și Shuruk/Elveției*, par. 134

⁵ *Sahin/Germaniei*, par. 66

În viziunea Curții, interesul copilului se stabilește și în funcție de alte circumstanțe individuale: vârsta și nivelul său de maturizare, prezența sau absența părinților în viața sa obișnuită, mediul și experiențele sale concrete de viață. Pentru asigurarea efectivității sale, art.8 înglobează și o latură procedurală (analiza efectuată de către o instanță de judecată internă). Astfel, procesul decizional prin care se tranșează aspecte familiale care implică copii-minori trebuie să fie echitabil și să permită implicarea directă a părților interesate. Sarcina Curții nu este aceea de a se substitui autorităților interne în analiza fondului cauzelor, deoarece acestea au o anumită marjă de apreciere, fiind mai bine plasate decât Curtea Europeană pentru a evalua elementele de fapt de care dispun. Curții îi revine însă sarcina de a aprecia, din perspectiva Convenției, deciziile instanțelor interne în exercitarea marjei lor de apreciere și de a verifica dacă acestea corespund jurisprudenței sale în materie. Curtea verifică, în funcție de circumstanțele faptice și de gravitatea deciziilor care au fost luate, dacă reclamanții au avut un rol suficient de important în procesul decizional, luat în ansamblu, pentru a le asigura protecția necesară a intereselor lor. În practică, Curtea reexaminează adesea ea însăși dosarul cauzei și analizează în special cum și-a motivat hotărârea instanța națională, urmărind dacă aceasta la rândul ei a evaluat în concret toate aspectele învederate de părți. [6, pp. 812-813]

Cauzele în care Curtea a analizat acest principiu privesc, în principal, reclamații referitoare la încălcarea art.8 din Convenție sub aspectul dreptului la viață de familie. Printre acestea, putem identifica mai multe tipologii:

Încredințarea minorilor și drepturile părinților asupra copiilor ulterior separării lor, legăturile dintre tatăl biologic și copii, stabilirea paternității, răpirea internațională de copii, scoaterea minorului de sub autoritatea părintească și plasarea lui în grija statului, reunirea familiei, revocarea sau anularea unei adopții etc.

1. Încredințarea minorilor

Curtea a analizat în numeroase cazuri problematica încredințării copiilor după divorț și modalitatea de executare a hotărârilor judecătorești. Autoritățile naționale au obligația pozitivă relativă de a măsuri efective de reunire a părinților cu copiii lor ulterior divorțului. Recurgerea la măsuri coercitive trebuie să țină cont de diversele interese aflate în joc (al copilului, al părinților, al altor persoane interesate etc.) și să păstreze un just echilibru între ele. Interesul superior al copilului joacă un rol primordial, în funcție de el stabilindu-se măsurile decise și modalitățile de punere în executare. El se analizează, în general, după criteriile susmenționate. [7, p. 176-177]

2. Legăturile dintre tatăl biologic și copii

Când analizează legăturile dintre un tată biologic și copiii săi, Curtea se raportează de asemenea la interesul superior al copilului. Mai mult, Curtea

impune statelor obligația de a verifica în fiecare caz în parte dacă acest interes justifică menținerea legăturilor dintre copil și o persoană care a avut grijă de el o perioadă semnificativă de timp, indiferent dacă există sau nu o legătură biologică.⁶

3. Stabilirea paternității

În spețele care priveau stabilirea paternității minorului, Curtea a decis în funcție de interesul superior al acestuia, fie că minorul era cel care dorea să își stabilească tatăl, fie că tatăl dorea să stabilească paternitatea. În cauza *Mikulic c. Croației*, unde s-au pus în balanță interesul superior al copilului de a înlătura incertitudinile care planează asupra identității sale, cu interesul presupusului tată, care refuza supunerea la testul ADN, Curtea a considerat că absența oricărei măsuri procedurale de natură a-l constrânge pe tată să efectueze testul nu este conformă principiului proporționalității decât în măsura în care sistemul oferă alte mijloace adecvate prin care să fie stabilită paternitatea. În evaluarea Curții a contat și perioada de menținere a stării de incertitudine în care se afla minorul perioadă ce a încălcat în sine termenul rezonabil de soluționare a cauzei.⁷

În cauza *A.M.M./României*, Curtea a constatat deficiențe procedurale din partea instanțelor care, în cazul unui minor nereprezentat corespunzător de mama sa (în lipsa unui avocat și a intervenției Ministerului Public) nu au făcut demersurile necesare pentru a asigurarea reprezentării intereselor minorului de către autoritatea tutelară deși exista în practică obligația acesteia de a asista pe minor. În cauza *I.L.V./României*, reclamantul urmărea obligarea minorului de a fi supus testelor ADN pentru ca, ulterior, să poată avea deschisă calea revizuirii hotărârii civile pronunțate anterior prin care se stabilea paternitatea sa asupra copilului. Luând în considerare această pretenție a reclamantului, de a fi constrâns minorul să se supună testelor ADN, Curtea a constatat că acțiunea reclamantului este vădit nefondată. Ea a subliniat că dreptul intern nu prevede nicio măsură care ar permite constrângerea unui copil de a se supune testului ADN, validând astfel raționamentul instanței interne conform căruia examinarea pretențiilor reclamantului nu erau în interesul copilului. În plus, instanța internă a ținut cont și de intervalul de timp în care minora a beneficiat de statutul civil al reclamantului și faptul că stabilirea paternității biologice ar perturba pe minoră și relațiile stabilite în cadrul familiei sale. [6, pp. 390-391]

În cauza *R.L. ș.a./Danemarcei*, care implica refuzul, în interesul superior al copiilor, de a recunoaște paternitatea tatălui lor biologic Curtea a observat că instanțele naționale au ținut seama de diferitele interese aflate în joc și au acordat prioritate interesului superior al copiilor, în special interesului acestora privind păstrarea unității familiei, stabilind că nu a fost încălcat art.8 din Convenție. La fel,

⁶ *Nazarenko/Rusiei*, par. 66-68.

⁷ *Mikulic/Croației*, par. 64-65

în cauza *Fröhlich/Germaniei*, Curtea a admis importanța pe care o poate avea pentru copil problema paternității, în viitor, când va începe să pună întrebări legate de originea sa, dar a hotărât că nu era în interesul superior al fetei de șase ani, la momentul respectiv, să se confrunte cu problema paternității. Astfel, deși Curtea accepta posibilitatea ca reclamantul să fie adevăratul tată al fetei și nu soțul actual al mamei, din considerente care ținneau de siguranța copilului în sânul familiei și posibilitatea ca o asemenea dezvoltare să îi afecteze căsnicia mamei, plângerea reclamantului a fost respinsă, validându-se refuzul instanțelor interne de a acorda potențialului tată biologic dreptul de a-și vizita copilul sau de a dispune ca părinții legali să îi furnizeze informații cu privire la situația copilului.⁸

4. Răpirea internațională de copii

În cazul răpirii internaționale de copii, interesul superior al copilului este analizat atât din perspectiva exigențelor art.8 din Convenție, cât și al Convenției de la Haga privind răpirea internațională de copii din 1980. Astfel, principiul returnării imediate a minorului ce rezultă din Convenția de la Haga nu poate fi aplicat automat sau mecanic fără să se țină seama de interesul superior al copilului, interes care nu poate fi confundat cu cel al părinților. În plus, analiza interesului minorului trebuie făcută raportat la momentul analizei cererii de returnare, nu la cel al răpirii și trebuie să ia în considerare dezvoltarea și echilibrul său psihologic, bunăstarea și sănătatea sa, drepturile și libertățile sale etc. [7, p.178]

Prin urmare, pot exista situații în care refuzul de returnare să nu reprezinte o încălcare a Convenției și, invers, o returnare să ducă la încălcarea art.8 din Convenție. Astfel, Curtea a considerat că, în majoritatea cazurilor de răpire internațională de minori, factorul timp este esențial. Trecerea unei perioade lungi de la răpire pe parcursul unor proceduri judiciare lungi și anevoioase, o reîntoarcere nu ar mai fi fost în interesul său pentru copilul deja bine integrat în țara respectivă. [6, pp.820-821]

5. Scoaterea minorului de sub autoritatea părintească și darea lui spre adopție sau plasarea lui în grija statului

Conform jurisprudenței Curții, conviețuirea dintre părinți și copiii săi reprezintă un element esențial al vieții de familie. Orice măsură de a scoate copilul de sub autoritatea părintească reprezintă o ingerință serioasă în dreptul la viață de familie și poate fi permisă doar în cazuri excepționale. Decăderea din drepturile părintești dublată de darea copilului spre adopție sau plasarea sa în grija statului poate fi justificată în mod excepțional doar de interesul superior al copilului. [7, p.p.178-179 și jurisprudența citată] Astfel, în cazul în care autoritățile au decis să înlocuiască internarea într-un centru de plasament cu o măsură mai

⁸ Curtea Europeană a Drepturilor Omului, *Ghid privind art. 8 din Convenția europeană a drepturilor omului - Dreptul la respectarea vieții private și de familie, a domiciliului și a corespondenței*, actualizat la 31 decembrie 2018, pct. 258, *Fröhlich/Germaniei*, par. 61-65 ; *R.L. ș.a./Danemarcei*, par. 47-48

extinsă, respectiv privarea de autoritatea părintească și încuviințarea adopției copilului, ceea ce ar duce la ruperea definitivă a legăturilor sale cu familia inițială, Curtea a avut în vedere principiul că aceste măsuri pot fi luate doar în circumstanțe excepționale și pot fi justificate doar de o cerință imperativă legată interesul superior al copiilor.⁹

6. Dreptul la reunirea familiei

Deși Convenția nu garantează dreptul unui străin de a intra sau de a locui într-o anumită țară și nu există o obligație generală a statelor de a respecta alegerea, de către cuplurile căsătorite, a țării în care să locuiască după căsătorie și de a permite reîntregirea familiei pe teritoriul acesteia totuși statele au o amplă marjă de apreciere în a permite sau nu reunirea unei familii. În cauzele care implică minori, interesul superior al acestora trebuie să prevaleze în toate deciziile care îi privesc.¹⁰ [7, p.p.179-180]

7. Anularea/Revocarea adopției

În ce privește posibilitatea anulării sau revocării adopției copiilor, din perspectiva Curții, dacă măsura îi privează pe aceștia total de o viață de familie, revocarea fiind ireversibilă și în contradicție cu scopul reunirii acestora, o astfel de măsură poate fi aplicată numai în circumstanțe excepționale și poate fi justificată numai de o cerință imperativă legată de interesul superior al copiilor. Mai mult, această măsură trebuie apreciată față de împrejurările existente la momentul adoptării deciziei și nu pe baza unei analize retrospective.¹¹

8. Alte situații în care CEDO a analizat interesul superior al copilului

Detenția unei familii de imigranți

Analizând o serie de reclamații împotriva Franței ce priveau detenția unor familii de imigranți împreună cu copiii lor minori, Curtea a statuat că măsura privării de libertate trebuie să fie proporțională cu scopul urmărit de către autorități iar în cazul familiilor, la evaluarea proporționalității, trebuie ținut cont de interesul superior al copilului. În cazul în care un stat a privat de libertate familii de imigranți însoțite de minori, în absența oricărui indiciu că aceștia ar urma să se sustragă autorităților, o măsură de privare de libertate timp de 15 zile, într-un centru de detenție în regim închis, a fost considerată disproporționată, reprezentând o încălcare a art.8 din Convenție.¹² Curtea a constatat, de asemenea, o încălcare a art.8 în două cauze în care o familie a fost plasată în detenție administrativă, timp de 18 zile și, respectiv 9 zile, în vreme ce autoritățile nu au luat toate măsurile necesare de punere în executare a deciziei de expulzare și nu

⁹ *Aune/Norvegiei*, par. 66

¹⁰ *M.A. c. Danemarcei*, par. 131-1

¹¹ *Ageyevy/Rusiei*, par. 144, speța privește revocarea unei adopții; *Zaiet/României*, par. 49-50, speța privește anularea unei adopții

¹² *Popov/Franței*, par. 140-148

exista risc de fugă. Cu toate acestea, în alte două cauze, detenția unei familii pentru o perioadă de 8 și, respectiv, 10 zile a fost considerată conformă Convenției.¹³

Expulzarea unui părinte

În cazul expulzării unui părinte, când analizează proporționalitatea măsurii, Curtea ia în considerare interesul superior și bunăstarea copiilor, în special seriozitatea dificultăților pe care aceștia le-ar putea întâmpina în țara în care părintele urmează să fie expulzat.¹⁴

9. Interesul minorilor analizat ca grup

În cauza *Vavricka/Cehiei*, Curtea analizează pentru prima dată conceptul de interes superior al copilului privit ca grup, nu doar individual. Protejarea fiecărui copil față de bolile grave constituie o obligație. Astfel, având de analizat o serie de plângeri care priveau vaccinarea obligatorie a copiilor încă de la vârste fragede, pentru prevenirea unor boli grave, Curtea a stabilit că interesul superior al copilului, privit individual și ca grup, trebuie plasat în centrul deciziilor referitoare la dezvoltarea și sănătatea lor. Când vine vorba de imunizare, obiectivul ar trebui să fie ca fiecare copil să fie protejat împotriva bolilor grave. De aceea, politicile de vaccinare obligatorii analizate în speță au fost privite ca fiind în interesul superior al copiilor priviți atât individual, cât și ca grup.¹⁵

III. Concluzii

Ceea ce putem remarca în primul rând este că interesul superior al copilului a devenit un drept fundamental consacrat expres atât la nivel național, cât și internațional, fiind însoțit și de garanții. Drept urmare, statelor le revin obligații procedurale de asigurare a respectării lui. Ceea ce nu putem găsi la nivelul instrumentelor internaționale este o definiție extinsă a acestui principiu. De altfel, aceasta ar fi și greu de realizat, având în vedere multitudinea de situații practice în care se poate pune problema respectării drepturilor copiilor. Din acest motiv, statele au o marjă de apreciere și lor le revine un rol important în a dezvolta criterii de definire a principiului și a asigurării respectării lui. În acest sens, instanțele naționale au un rol primordial în a soluționa orice conflict ce pune în discuție drepturile copilului, situație în care, prin controlul judiciar efectuat, au posibilitatea să dezvolte aceste criterii și să aplice legea în mod echitabil și în conformitate cu interesele minorilor.

¹³ Curtea Europeană a Drepturilor Omului, *Ghid privind art. 8 din Convenția europeană a drepturilor omului - Dreptul la respectarea vieții private și de familie, a domiciliului și a corespondenței*, actualizat la 31 decembrie 2018, pct. 302

¹⁴ *Üner/Olandei*, par. 58

¹⁵ Pentru mai multe detalii a se vedea Răzvan-Horațiu Radu, *Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului referitoare la vaccinare*, Revista Universul Juridic nr. 10/2021; *Vavricka/Cehiei*, par. 286-288

În al doilea rând, observăm că deși Convenția pentru apărarea drepturilor și libertăților fundamentale nu consacră expres acest principiu, instanța de la Strasbourg i-a asigurat aplicabilitatea practică în mod constant, plecând de la standardele internaționale în materie. În cererile pe care le-a soluționat, CEDO a interpretat într-o manieră generoasă și evolutivă principiul interesului superior al copilului și a dezvoltat pe cale jurisprudențială o serie de criterii ce pot fi aplicate de autoritățile interne în general, nu doar de instanțele naționale de judecată.

În al treilea rând, din standardele dezvoltate de CEDO putem reține că interesele copilului sunt primordiale atât față de cele ale părinților, dar și față de altele aflate în joc, confundându-se cu interesul general al societății.

Nu în ultimul rând, merită menționată marja de apreciere pe care o au autoritățile naționale în a asigura protecția acestui drept fundamental, devenit standard intern. Un rol esențial revine și instanțelor naționale în cazul exercitării controlului judiciar. Deși există o serie de criterii ce se regăsesc inclusiv în jurisprudența instanței de la Strasbourg, nu putem să nu remarcăm că există un contencios bogat la nivelul acesteia cu privire la cauze privind minorii ceea ce ne duce la concluzia că încă mai este loc de îmbunătățire a standardelor naționale de către statele părți la Convenție.

Referințe:

1. Best interests of the child. [Accesat: 06.12.2022] Disponibil: https://home-affairs.ec.europa.eu/pages/glossary/best-interests-child-bic_en
2. Principiile 2 și 7 din Declarația drepturilor copilului proclamată prin Rezoluția 1386 (XIV) a Adunării Generale a ONU din 20 noiembrie 1959
3. Convention on the Rights of the Child, adopted 20 November 1989, by General Assembly resolution 44/25. [Accesat: 06.12.2022] Disponibil: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>
4. General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art.3, para. 1). [Accesat: 06.12.2022] Disponibil: <https://www.refworld.org/docid/51a84b5e4.html>
5. UNHCR Guidelines on Determining the Best Interests of the Child. [Accesat: 06.12.2022] Disponibil: <https://www.unhcr.org/4566b16b2.pdf>
6. Vasiescu Mihaela, Răzvan Horațiu Radu, Ileana-Gabriela Popa, Irina Alexandra Neagu, Geanina Munteanu, Mădălina Ioana Morariu, Ionut Militaru, Roxana Maria Calin, Dragoș-Alin Călin, Irina Cambrea, Cornel Gabriel Caian, Dana Cristina Bunea, Victor Horia Dimitrie Constantinescu, *Dicționar de Drepturile Omului*. București: C.H. Beck, 2013.
7. Răzvan-Horațiu Radu, *Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Curs Universitar*. București: Universul Juridic, 2021.

